

<https://helda.helsinki.fi>

Tädit, sedät ja enot

Danielsbacka, Mirkka

Gaudeamus

2020

Danielsbacka , M & Tanskanen , A 2020 , Tädit, sedät ja enot . julkaisussa M Danielsbacka ,
H Hämäläinen & A O Tanskanen (toim) , Suomalainen auttaminen . Gaudeamus , Sivut
155-163 .

<http://hdl.handle.net/10138/327649>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

8

TÄDIT, SEDÄT JA ENOT

Antti O. Tanskanen & Mirkka Danielsbacka

Tädit, sedät ja enot kuuluvat isovanhempien ohella ydinperheen ulkopuoliseen laajennettuun sukuun, joka on tyypillisesti läsnä lasten elämässä. Tädit, sedät ja enot jakavat yhtä paljon geenejä täyssisarustensa lasten kanssa kuin isovanhemmat lastenlastensa kanssa eli keskimäärin 25 prosenttia. Verrattaessa vanhempien sisarusia isovanhempiin on kuitenkin syytä huomioida, että näiden eri sukupolviin kuuluvien sukulaisryhmien välillä on useita eroja. Ensinnäkin tädeillä, sedillä ja enoilla on usein samaan aikaan sisarustensa kanssa omiakin pieniä lapsia tai mahdollisuus saada niitä tulevaisuudessa. Toinen merkittävä ero liittyy asumisjärjestelyihin. Saman sukulinjan isoäidit ja isoisät ovat keskenään pariskuntia ja asuvat usein yhdessä, jolloin isoäitien toiminta vaikuttaa isoiisiin ja toisinpäin. Koska länsimaissa aikuiset sisarukset harvoin asuvat samassa kotitaloudessa, tätien, setien ja enojen investoinnit sisarusten lapsiin ovat vähemmän riippuvaisia toisistaan kuin lapsen äidin tai isän vanhempien.

Tässä luvussa käsittelemme tätien, setien ja enojen sekä sisarusten lasten välistä yhteydenpitoa ja auttamista. Suomea koskevat tulokset perustuvat pääasiassa Sukupolvien ketju -tutkimushankkeen vuonna 2012 kerättyihin kyselyaineistoihin. Suomesta saatuja tietoja suhteutetaan kansainvälisten tutkimusten tuloksiin. Kyselyyn vastanneista suurten ikäluokkien edustajista noin kolmen

neljäosan sisaruksilla oli tuolloin lapsia, kun vastaava osuus suurten ikäluokkien aikuisten lasten sukupolvessa oli noin kaksi kolmasosaa. Suurten ikäluokkien sukupolvessa sisarusten lapset olivat keskimäärin 34-vuotiaita ja nuoremman sukupolven edustajilla 7-vuotiaita.¹ Vaikka tädit, sedät ja enot voivat olla tärkeitä henkilöitä lasten elämässä, on heidän rooliaan perheissä tutkittu yllättävän vähän. Tästä syystä tätejä, setiä ja enoja on perhesosiologiassa kutsuttu ”unohdetuiksi sukulaisiksi” (*forgotten kin*).²

SUKUPUOLEN JA SUKULINJAN VAIKUTUS

Evolutiivisen tutkimuksen mukaan ihmisillä kuten useilla muillakin lajeilla isyyden epävarmuus vaikuttaa käyttäytymiseen (ks. luku 2).³ Vanhempien sisaruksista äidin puoleiset voivat olla varmoja siitä, että heidän siskonsa lapset ovat tämän biologisia jälkeläisiä. Sen sijaan isän sisarukset eivät voi olla täysin varmoja veljensä biologisesta isyydestä. Isyyden epävarmuudesta johtuen äidin sisarusten voidaan olettaa investoivan sisarustensa lapsiin isän sisaruksia enemmän.⁴

Isyyden epävarmuuden lisäksi samansuuntaisia ennusteita sukulaisten, tässä tapauksessa sisarusten lasten, auttamisesta tekevät myös oletukset matrilateraalisten sukulaissuhteiden ensisijaisuudesta ja sukupuoliefektistä.⁵ Kuten kirjan luvussa 2 esiteltiin, raskauden, imetyksen, isyyden epävarmuuden sekä erilaisten sosiokulttuuristen syiden vuoksi ihmisten lisääntymisstrategiat ovat sukupuolisidonnaisia. Käytännössä tämä tarkoittaa, että naiset investoivat lähtökohtaisesti enemmän lapsiinsa kuin miehet, jolloin myös naisen sukulaiset ovat tyypillisesti läheisempiä kuin miehen sukulaiset.⁶ Matrilateraalisten eli äidin puoleisten sukulaissuhteiden ensisijaisuuden nojalla ihmiset panostavat enemmän aikaa ja muita resursseja siskojensa kuin veljiensä lapsiin. Sukupuoliefektiin perustuen taas voidaan olettaa, että tädit

investoivat sisarustensa lapsiin enemmän kuin enot ja sedät, koska naiset ovat miehiä taipuvaisempia huolehtimaan sukulaisistaan.⁷

Viimeisten parin vuosikymmen aikana sukupuolen ja sukulinjan mukaisia eroja tätien, setien ja enojen investoinneissa sisarusten lapsiin on käsitelty muutamissa kansainvälisissä tutkimuksissa. Niissä on usein analysoitu yliopisto-opiskelijoilta kerättyjä aineistoja, joissa opiskelijat ovat raportoineet, kuinka paljon heidän vanhempiansa sisarukset ovat investoineet heihin aikaa ja muita resursseja. Tutkimuksissa on tavallisesti oletettu, että sisarusten lapset ovat luotettavampia tietolähteitä kuin tädit, sedät ja enot. Länsimaisissa yhteiskunnissa sosiaaliset normit painottavat lasten tasapuolista kohtelua, jolloin tädit, sedät ja enot saattavat kyselyissä vastata investoivansa kaikkiin sisarustensa lapsiin yhtä paljon, vaikkei todellisuudessa näin olisikaan.

Eräs ensimmäisistä sukupuolen ja sukulinjan mukaisia eroja kartoittavista tutkimuksista perustui 285:n Pittsburghissa yliopistotutkintoa suorittavan yhdysvaltalaisopiskelijan vastauksiin. Opiskelijoita pyydettiin arvioimaan seitsenasteikkoisella mitarilla, kuinka paljon tädit, sedät ja enot välittivät heidän hyvinvoinnistaan heidän lapsuudessaan. Ainoastaan biologiset (tai biologiseksi oletetut) suhteet otettiin mukaan analyysiin, ja vanhempien sisarukset erotettiin toisistaan sukupuolen ja sukulinjan mukaan. Tutkimuksessa selvisi, että äidin puolen tädit ja enot olivat kiinnostuneempia sisarustensa lasten hyvinvoinnista kuin isän puolen tädit ja sedät. Tulokset olivat siis linjassa isyyden epävarmuuteen pohjaavien oletusten kanssa.⁸

Osittain sama tutkimusryhmä toisti myöhemmin tutkimuskyselyn yhdysvaltalaisilla ortodoksijuutalaisilla opiskelijoilla. Ortodoksijuutalaisten yhteisöissä avioparien uskottomuuteen suhtaudutaan erittäin ankarasti, minkä vuoksi tutkijat olettivat, että ortodoksijuutalaisten kohdalla isyyden epävarmuuden ei tulisi merkittävästi vaikuttaa sukulaissuhteisiin. Verratessaan

ortodoksijuutalaisten ja Pittsburghin yliopiston opiskelijoiden vastauksia he kuitenkin havaitsivat tulosten olevan hyvin samantaisia keskenään. Tämän perusteella tutkijat päättelivät, että tätien, setien ja enojen investointien kannalta tämänhetkistä isyyden epävarmuutta tärkeämpää on sen mahdollisuus ja esiintyminen ihmisen evoluutiohistoriassa.⁹

Keskeinen heikkous edellä mainituissa tutkimuksissa on se, että niiden tulokset perustuvat pieniin ja epäedustaviin kyselyaineistoihin, jotka on kerätty yliopisto-opiskelijoilta. Niinpä onkin epäselvää, voidaanko tutkimusten löydöksiä yleistää laajemmin väestötasolle. Tutkimme Sukupolvien ketju -hankkeen aineistoilla mahdollisia sukupuoleen ja sukulinjaan liittyviä eroja tätien, setien ja enojen investoinneissa sisarustensa lapsiin. Mittasimme investointeja sillä, kuinka usein vastaajat pitivät yhteyttä sisarustensa lapsiin. Suurten ikäluokkien aikuisten lasten kohdalla otimme lisäksi huomioon sisarusten lasten hoitamisen. Suurten ikäluokkien edustajilta tästä ei kysytty, koska heidän sisarustensa lapset ovat pääosin jo niin vanhoja. Tutkimuksessa selvisi, että niin suurten ikäluokkien edustajat kuin heidän aikuiset lapsensa pitivät enemmän yhteyttä siskojensa kuin veljiensä lapsiin. Tulokset ovat siis yhdenmukaiset aiempien yhdysvaltalaisopiskelijoita koskevien tutkimusten tulosten kanssa.¹⁰

SUKULAISUUDEN ASTE

Sukulaisvalinnan teorian mukaan muiden seikkojen ollessa tasan ihmisillä on taipumus investoida aikaa ja resursseja geneettisesti läheisempiin sukulaisiin.¹¹ Mitä tulee täteihin, setiin ja enoihin, täyssisarusten lasten kanssa jaetaan keskimäärin 25 prosenttia yhteisiä geenejä. Mikäli sisarukset ovat identtisiä kaksosia, vastaava osuus on peräti 50 prosenttia, eli he ovat geneettisesti yhtä läheisiä sukulaisia niin omien kuin identtisen sisaruksensakin

lasten kanssa. Puolisisarusten lasten kanssa yhteisiä geenejä on keskimäärin 12,5 prosenttia.

Sukulaisvalinnan teorian perusteella voidaan siis olettaa, että täyssisarusten lapsiin investoidaan enemmän kuin puolisisarusten lapsiin. Aihetta on kuitenkin tutkittu vain vähän muun muassa sopivien aineistojen puutteen vuoksi. Sukupolvien ketju-hankkeen kyselyissä vastaajilta on tiedusteltu erikseen heidän yhteydenpidostaan täys- ja puolisisarustensa lapsiin. Tutkimukssamme erotelimme lisäksi puolisisarusten lapset toisistaan sen mukaan, onko heidän vanhemmillaan yhteinen (biologinen) äiti vai isä. Tämä erottelu on tärkeä, koska Suomessa vanhempien erotessa lapset jäävät tavallisesti äitien luokse asumaan, minkä vuoksi yhteisen äidin jakavat puolisisarukset ovat yleensä viettäneet lapsuutensa yhdessä toisin kuin puolisisarukset, joilla on yhteinen isä. Sisarusten välinen yhdessäolo ja läheisyys lapsuudessa taas ennustaa vahvasti aikuisuudessa koettua läheisyyttä, joka puolestaan ennustaa sitä, kuinka paljon sisarusten lapsiin investoidaan. Sekä suurten ikäluokkien että heidän aikuisten lastensa sukupolvissa vastaajat pitivät enemmän yhteyttä täys- kuin puolisisarustensa lapsiin. Tulokset säilyivät, vaikka analyyseissa otettiin huomioon sukulinja, sisarusten lasten ikä, sisarusten välinen ikäero sekä useita muita tekijöitä. Lisäksi aikuisten lasten sukupolveen kuuluvat henkilöt hoitivat todennäköisemmin täys- kuin puolisisarustensa lapsia.¹²

Toisessa tutkimuksessa tarkastelimme aikuisten lasten aineistolla, kuinka sukulaisuuden aste ja vastaajien oma *lisääntymisarvo* (*reproductive value*) vaikuttavat sukulaisuuteisiin. Ihmiset jakavat keskimäärin 25 prosenttia yhteisiä geenejä sekä sisarustensa lasten että tätiensä, setiensä ja enojensa kanssa. Kokonaiskelpoisuuden kannalta on kuitenkin hyödyllisempää investoida nuorempiin kuin vanhempiin sukupolviin, koska näin on suuremmat mahdollisuudet lisätä omaa kokonaiskelpoisuutta. Oletusta tukien

tutkimuksessamme selvisi, että lapsettomat naiset hoitivat enemmän sisarustensa lapsia kuin naiset, joilla oli omia lapsia. Koska tulokset saattaisivat liittyä yksinkertaisesti siihen, että lapsettomilla naisilla on enemmän aikaa kuin äideillä, testasimme, investoivatko lapsettomat naiset äitejä enemmän myös täteihin, setiin ja enoihin, joiden lisääntymisarvo on sisarusten lapsia vähäisempi. Emme kuitenkaan löytäneet tällaisia eroja, vaan lapsettomat naiset ja äidit antoivat yhtä todennäköisesti käytännön apua tädeilleen, sedilleen ja enoilleen. Vastaaviin tuloksiin on päädytty myös aiemmassa, hollantilaisnaisia koskevassa tutkimuksessa.¹³

Sukulaisuuden asteen yhteyttä tätien, setien ja enojen investointeihin on käsitelty myös kaksosaineistojen pohjalta laadituissa tutkimuksissa. Kaksi saman tutkimusryhmän tekemää tutkimusta tarjoaa ainutlaatuista tietoa yhdysvaltalaisen kaksosten investoinneista sisarustensa lapsiin. Samamunaiset (identtiset) kaksoset jakavat keskenään 100 prosenttia yhteisiä geenejä, mikä tarkoittaa sitä, että he ovat ”geneettisiä vanhempia” toistensa lapsille (50 prosenttia geeneistä on kaksossisaruksen lasten kanssa yhteisiä). Erimunaiset kaksoset taas rinnastuvat muihin täyssisaruksiin (yhteisiä geenejä 50 prosenttia), joten he jakavat kaksossisaruksen lasten kanssa keskimäärin 25 prosenttia yhteisiä geenejä ja muodostavat erinomaisen kontrolliryhmän samamunaisille kaksosille, koska he ovat samanikäisiä ja kasvaneet samassa ympäristössä, jolloin nämä mahdolliset sekoittavat tekijät tulevat huomioituiksi jo tutkimusasetelmassa.¹⁴

Yhdysvaltalais tutkimuksista ensimmäisessä tekijät analysoivat aineistoa, jossa oli mukana 248 samamunaista ja 75 erimunaista kaksosta. Investointeja sisarusten lapsiin mitattiin 12-kohtaisella kysymyspatteristolla, joka kartoitti vastaajien läheisyyttä sisarusten lapsiin (esimerkiksi viihtyvätkö vastaajat sisarustensa lasten seurassa ja kuinka läheisinä he pitävät sisarustensa lapsia). Tutkimuksessa havaittiin, että samamunaiset kaksoset olivat

läheisempiä sisarustensa lasten kanssa kuin erimunaiset kaksoset. Myöhemmin tutkijat tekivät vastaavan tarkastelun suuremmalla aineistolla, jossa oli mukana yhteensä 419 vastaajaa. Tulokset olivat samansuuntaiset kuin ensimmäisessä tutkimuksessa.¹⁵

AVUNTARPEET JA AUTTAMISMAHDOLLISUUDET

Sukupuolen, sukulinjan ja sukulaisuuden asteen lisäksi useiden muidenkin tekijöiden on havaittu olevan yhteydessä sisarusten lapsiin kohdistettuihin investointeihin. Tätien, setien ja enojen ikä vaikuttaa heidän lisääntymisnäkyksiinsä, ja erityisesti lisääntymisiään ohittaneet tädit voivat saavuttaa kokonaiskelpoisuushyötyä investoimalla sisarustensa lapsiin. Toisaalta mikäli tädit, sedät tai enot ovat nuorempia, he saattavat ennemmin panostaa omaan lasten hankintaan kuin sisarustensa lapsiin. Myös sisarusten lasten ikä on tärkeä tekijä, koska nuoremmat lapset tarvitsevat yleensä enemmän tukea kuin vanhemmat lapset. Jälleen on paikallaan mainita, että erityisesti lapsettomille tädeille, sedille ja enoille panostaminen sisarusten lapsiin voi olla evolutiivisesti paras strategia heidän kokonaiskelpoisuutensa kannalta, varsinkin jos omien lasten hankkiminen vaikuttaa epätodennäköiseltä.¹⁶

Myös puolison olemassaolo vaikuttaa lisääntymisnäkyksiin ja näin ollen mahdollisesti myös sisarusten lapsiin kohdistettuihin investointeihin. Parisuhteessa olevat hankkivat sinkkuja todennäköisemmin itse lapsia, jolloin he saattavat panostaa enemmän omaan (tulevaan) lasten hankintaan kuin sisarustensa lapsiin. Näin puolison olemassaolo voi vähentää erityisesti nuorempien tätien, setien ja enojen investointeja sisarusten lapsiin.¹⁷

Sisarusten sekä sisarusten lasten määrä on niin ikään yhteydessä tätien, setien ja enojen investointeihin. Ihmisen käytettävissä olevien resurssien rajallisuuden vuoksi jokainen uusi sukulainen saattaa vähentää merkittävästi mahdollisuuksia investoida muihin

sukulaisiin. Mikäli useilla sisaruksista on lapsia tai mikäli sisarusten lapsia ylipäättään on paljon, tädit, sedät ja enot voivat joutua valitsemaan, keneen investoida. Sukupolven ketju -aineistoilla tehdyssä tutkimuksessa selvisi, että sisarusten lasten määrä on yhteydessä investointeihin mutta enemmän merkitystä on sillä, kuinka monella sisaruksella on lapsia. Mitä useammalla sisaruksella on lapsia, sitä vähemmän tädeillä, sedillä ja enoilla on mahdollisuuksia investoida erikseen kunkin siskonsa tai veljensä lapsiin. Kyse on siis samasta laimenemisvaikutuksesta (*dilution effect*), joka on havaittu isovanhempien investointeja koskevissa analyyseissa.¹⁸

Yleisesti on huomattu, että paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevat tädit, sedät ja enot panostavat enemmän aikaa ja muita resursseja sisarustensa lapsiin. On selvää, että varakkailla ihmisillä on paremmat mahdollisuudet antaa rahaa ja muuta materiaalista tukea sukulaisilleen. Kansainvälisten tutkimusten mukaan paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevat tädit, sedät ja enot kuitenkin pitävät myös enemmän yhteyttä sisarustensa lapsiin. Sukupolvien ketju -hankkeen aineistoilla tehdyssä tutkimuksessa emme kuitenkaan löytäneet Suomesta vastaavaa sosiekonomiseen asemaan perustuvaa eroa yhteydenpidossa.¹⁹

Eräs vakaimmista tutkimustuloksista on, että maantieteellinen etäisyys on yhteydessä sukulaisten väliseen auttamiseen ja yhteydenpitoon. Tätien, setien ja enojen investoinnit lisääntyvätkin sitä mukaa kuin maantieteellinen etäisyys sisarusten lapsiin vähenee. Maantieteellisen etäisyyden ohella myös sisarusten välisellä emotionaalisella läheisyydellä on merkitystä. Tätien, setien ja enojen ollessa läheisempiä sisarustensa kanssa he myös investoivat enemmän aikaa ja muita resursseja näiden lapsiin. Sukupolvien ketju -aineistoilla tehdyissä tutkimuksissa on huomattu, että niin suurten ikäluokkien kuin heidän lastensa sukupolvissa sisarusten välisen emotionaalisen läheisyyden kasvaessa tätien, setien ja enojen yhteydenpito sisarusten lasten kanssa lisääntyy. Etenkin

kun lapset ovat pieniä, vanhemmat voivat toimia portinvartijoina (*gatekeepers*) ja joko edesauttaa tai ehkäistä sisarustensa osallistumista lasten elämään.²⁰

AKU ANKKA JA SISARENPOJAT

Kolme evoluutioteoreettisen perhetutkimuksen kulmakiveä ovat sukupuoli, sukulinja ja sukulaisuuden aste. Nämä ovat vahvasti yhteydessä myös siihen, kuinka paljon tädit, sedät ja enot investoivat sisarustensa lapsiin. Tädit investoivat yleensä enemmän kuin sedät, äidin puolen tädit enemmän kuin isän puolen tädit ja enot enemmän kuin sedät. Sukulaisuuden asteen merkitys on puolestaan osoitettu vertailemalla täys- ja puolisisarusten lapsiin kohdistettuja investointeja sekä kaksostutkimusten avulla. Sukupuolen, sukulinjan ja sukulaisuuden asteen ohella myös monet muut seikat ovat yhteydessä auttamisinvestointeihin. Nämä tekijät liittyvät usein tarve- ja mahdollisuusrakenteisiin. Investoinnit lisääntyvät esimerkiksi asuinetäisyyden pienentyessä, kun taas sisarusten lasten määrän kasvaessa ne vähenevät.

Tädit, sedät ja enot saattavat olla erityisen tärkeitä ihmisiä sisarustensa lasten elämässä, mikäli heillä ei ole omia lapsia. Evoluutioteoria ennustaa, että lapsettomien henkilöiden investoinnit kulkevat seuraavan alenevassa linjassa olevan sukupolven hyväksi, ja mikäli omia lapsia ei ole, sisarusten lapset ovat tärkeimpiä investointikohteita. Tätä kutsutaan joskus ”Aku Ankka -ilmiöksi”: omien lasten puuttuessa Akulle on geneettisesti hyödyllisintä investoida sisarenpoikiinsa. Täten, setien ja enojen merkitys saattaa tulevaisuudessa korostua entisestään. Lapsettomien aikuisten osuuden kasvaminen tarkoittaa samalla sitä, että yhä useammilla tädeillä, enoilla ja sedillä ei ole omia lapsia,²¹ ja tämä taas lisää heidän mahdollisuuksiaan ja kenties halukkuuttaan osallistua sisarustensa lasten elämään.

8. Tädit, sedät ja enot

1. Danielsbacka ym. 2013.
2. Milardo 2010.
3. Geary 2007; Platek & Shackelford 2006a.
4. Euler & Michalski 2008.
5. Rotkirch 2018.
6. Euler 2011.
7. Pashos 2017.
8. Gaulin ym. 1997.
9. McBurney ym. 2002.
10. Tanskanen & Danielsbacka 2017a.
11. Hamilton 1964.
12. Tanskanen & Danielsbacka 2014.
13. Pollet ym. 2006; Tanskanen 2015.
14. Segal ym. 2007; Segal & Marelich 2011.
15. Segal ym. 2007; Segal & Marelich 2011.
16. Hughes 1988.
17. Pollet & Hoben 2011.
18. Tanskanen & Danielsbacka 2017b.
19. Pollet & Hoben 2011; Tanskanen & Danielsbacka 2017a.
20. Tanskanen & Danielsbacka 2017a.
21. Jalovaara & Fasang 2017; Rotkirch & Miettinen 2017.